

AASE HANNA FURÉ

HISTORIEN OM
IVAN STEPANOVYTSJ SAPA
og andre slavearbeidere fra Øst-Europa

En nedtegnelse av personlige opplevelser om de
«russiske» fangene som var slavearbeidere i Modum
det siste krigsåret 1944 / 1945

Андрей — 20-05-1925 (Andrej Djuhanj)
Татьяна Увар, II. (Tjan Hajteta)

Modum Historielag 2001

На згадку про Івана Степановича Сіпа
(Tjan Sipa)

*Glimt fra utstillingen historielaget hadde i Vikersund. Bilder og gjenstander innlånt fra private.
Foto: Ole Svein Enger.*

Modum Historielag bestemte seg sommeren 2000 for å invitere gjenlevende ukrainske krigsfanger fra Folkvang på besøk i Modum mai 2001 sammen med yngre slektninger. Når dette besøket nå lar seg gjennomføre, vil vi takke alle som har bidratt med penger, loddsalg, støtteannonser, utstilling, artikler og annen hjelp av mange slag. Uten dere ville ikke besøket ha vært mulig. Takk også til de som har sagt seg villig til å være vertskap og tolker under besøket.

Vi ønsker gjestene fra Ukraina velkommen og håper på et godt og minneverdig samvær!

Wermund Skyllingstad
leder

ERINDRINGER FRA KRIGEN – OM DE «RUSSISKE» KRIGSFANGENE PÅ GEITHUS OG HVOR DE BLE AV.

Bidrag til Modum Historielag, Helge Andersen, Utrimark, Geithus

De første "russiske" krigsfangene kom til Geithus i forbindelse med forsøket på å sprengne jernbanebrua, eller Banebrua, som den heter på folkemunne. Fangene lå i kuvogner ved pakkhuset på Geithusstasjon. Jeg kan ennå huske at de bare hadde halm å ligge på.

Det var strengt vakthold med tyske soldater, men vi som den gang var ungdommer kom likevel i kontakt med fangene. Vi passet på i øyeblikk hvor tyskerne ikke var tilstede. Hvor mange fanger som kom dit i første pulje, husker jeg ikke. Fangene arbeidet med å reparere skadene som brua var blitt påført etter sabotasjeaksjonen. Etter at skadene var utbedret, ble de forflyttet videre, men hvor hen fikk vi aldri rede på.

Neste fangepulje kom fra Årdalstangen

På høsten, i november måned i 1944, kom neste pulje med krigsfanger til Geithus. De var da forflyttet fra Årdalstangen i Sogn hvor de var benyttet som slavearbeidere ved byggingen av det store aluminiumsverket på stedet. Troen på seier var da fortsatt tilstede blant "Herrefolket", og slavearbeiderne ble ofte utsatt for en brutal og umenneskelig behandling.

Folkvang huset mange fanger

Det ankom til sammen 134 personer, 132 menn og to kvinner, til Geithus på Folkvang. Den ene kvinnen het Njusja og var fra Hviterussland, og den andre het Dina og kom fra Ukraina. De to kvinnene hadde vært stasjonert i en periode på Krøderen før de havnet på Folkvang sammen med de mannlige fangene. De to kvinnene bodde adskilt for seg selv i scenerommet, mens de mannlige fangene holdt til i storesalen og på scenen. Det var køyesenger i to etasjer.

Veslesalen ble etter det jeg husker brukt til bespising samt at noen av de eldste fangene drev med

skomakering der. Utendørs stod det en vannstender med kaldt springvann hvor det var satt opp ei lang vanntro som fangene vasket seg i selv midt på vintren. Ute ved tverrveggen stod et feltkjøkken hvor det ble kokt mat. Etter at tyskerne hadde okkupert Folkvang, rekvirerte de et rom i annen etasje hvor det flyttet inn en liten ilter tysker.

Ungdommene tok kontakt

Etter hvert ble ungdommen fra Geithus kjent med "russerne", og etter en stund tok vi sjansen på å lure oss inn på Folkvang. Vi måtte passe på så den vesle "tyskerspretten" ikke fikk se oss på sine inspeksjonsrunder. Da vanket skjellsrop, og en "tyskerstøvel" i baken, før det bar på hue ut trappa. Men som oftest greide vi å lure ham ved å gjemme oss under køyesengene.

Tømmerhogst og skarpladde våpen

Arbeidet som ble utført var tømmerhugst. Det foregikk i "Skinnerudskauen" eller Nedmarken som området heter i dag. Vi som bodde i Utrimark den gangen lurte fælt på hva all hoggingen borte i skogen var. Vi bodde jo bare et steinkast unna. Vi kunne ikke styre vår nysgjerrighet og måtte se hva som foregikk. Det var et sørgelig syn som møtte oss. I dårlige klær og skotøy stod de i snøen og frøs. Vi var redde tyskerne som med skarpladde våpen passet på fangene. Vi forstod straks at de trengte mat, og etter en stund fikk vi kontakt med fangene. Etter hvert som vi ble mer trygge, la vi ut mat ved gjerde. Vi ga tegn til fangene, og da vi hadde trekt oss tilbake gjorde de seg ærend bort til gjerdet og gjemte pakkene under klærne. Etter hvert deltok unger fra hele Geithus med dette.

Fangekoret rørte hjertene

Fangene hadde et veldig fint sangkor. Noen ganger, etter endt arbeidsdag, stilte de opp utenfor Folkvang med vakker sang på repertoaret. En mengde

Geithusinger stod som regel og lyttet, ofte med en liten tåre i øyekroken. "Enstonig ringer den lille klokken" minnet oss alle om at det en gang igjen skulle bli fred.

Friere forhold etter hvert

Etter hvert som krigen gikk mot slutten, slappet tyskerne noe mer av, og det ble lettere å gi fangene mat. Vi kunne til og med være i skogen å se på mens de arbeidet med å hugge tømmer. Redskapen var ei svær sag med en pinne i hver ende som håndtak. Øksene var spesielle, med sine brede blad så de reint skumle ut for oss unger.

De brukte hester til å frakte tømmeret ned til jernbanen. Hestene fikk stallplass i det gamle sliperiet ved Geithusfossen.

Matforgiftning med dødelig utgang

På gamle "Betlehem" var fangevokterne plassert, samt en kokk og en hestepasser. Flere voktere var etter sigende østerrikske soldater, litt opp i åra. Kokken og hestepasseren var etter sigende russiske overløpere. Til sammen var det omtrent 13 personer som var forlagt på "Betlehem".

Det skulle vise seg at flesteparten av disse aldri fikk oppleve freden.

Noe av den mest groteske hendelsen som fant sted på Modum under krigen, utspant seg nemlig på "Betlehem" hvor en rekke soldater ble utsatt for en matforgiftningstragedie. Da soldatene skjønnte hva som var i ferd med å skje, prøvde befalshaveren å skaffe doktor, men det var ikke å oppdrive i Geithus. Nærmeste doktor var på "Helseheimen" i Vikersund. I full uniform kastet han seg i salen på sin hvite ridehest, og red for livet til Vikersund. Han fant heller ikke hjelp i Vikersund og returnerte til Geithus mens han halvdød klamret seg til hesten. Da hesten stoppet foran "Betlehem" falt han død om kull – helt blå i ansiktet. Livet stod heller ikke til å redde for flere av de andre. Det var etter sigende 9 soldater som omkom.

Trolig forgiftet av sink ?

Tragedien gjorde et dypt inntrykk på naboene og folk flest i Geithus, selv om de som omkom tilhørte fienden. Det ble spekulert i om de var blitt utsatt

for et attentat, men det var nok ikke tilfelle. Jeg kan huske at min far, som hadde sitt arbeid på Samvirkelaget i Geithus, fortalte at det hadde kommet noe saft på kanner fra Hvalsmoen som skulle til "Betlehem". Min far mente at saften ved en feiltagelse på Hvalsmoen var tappet over på kanner som var forsinket og som ikke var beregnet for oppbevaring av matvarer. Det var derfor trolig sinkforgiftet saft de hadde fått i seg. Kokken og hestepasseren overlevde da de sannsynligvis ikke hadde drukket av den forgiftede saften. Men om de overlevde etter at de kom hjem igjen etter freden – det vet ingen.

Mange fanger fikk omsorg

Krigen nærmet seg slutten. Tyskerne forstod at de snart hadde tapt. Befolkningen på Geithus tok da fangene hjem til seg og gav dem mat og pleie. På våren 1945 ble 54 mann forflyttet fra Folkvang til lokalet Fram i Vikersund. Årsaken var at det var lite tømmer igjen i skogen på Geithus.

Ivan Stepanovich Sapa

En av fangene het Ivan Sapa Stepanovich. Han var min venn og kamerat. Han var fast gjest hjemme hos oss. Han ble forflyttet til Vikersund, og jeg syklet dit med mat til ham så ofte jeg kunne. Vi hadde en gammel slitt damesykkel som han etter hvert fikk låne. Da ble det lettere fordi han selv kunne komme til oss å spise middag.

Med lånt sykkel ...

Ivan var imidlertid uerfaren med å sykle – og jeg må i den forbindelse fortelle litt om det. Det hadde seg

slik at Ivan hadde et godt øye til ei jente på Geithus. En dag kom han på frieri på sykkel fra Vikersund. Møtestedet var i svingen nede ved Paddeevja. Ivan hadde med seg noe tobakk som vi syntes var topp, men dessverre hadde vi ikke papir. Ivan visste råd og dro med sykkelen opp til Folkvang til sine kamerater der oppe. Etter en stund fikk vi se ham komme i full fart ned Tømmermannsbakken. Han satt på baksetet og lekte motorsykkel og etter hvert ble farten farlig stor.

Det kom ei kjerring langs veien med ei gneldrebikkje, og da Ivan trodde at bikkja ville bite, mistet han fullstendig kontrollen over sykkelen. Med et fryktelig smell kjørte han rett på en stabbestein, og i ei støvsky forsvant han ut i Yttereveja. Forhjulet spratt høyt til værs. Forslått og blodig reiste Ivan seg opp og utbrøt: "Ååå – den sikel kaputt"!

Sykkelen var i tre deler, og Ivan stod der med tårer i øynene. Vi samlet sammen delene og tuslet hjem. Jeg sa det som det var til mor, og med god grunn ble hun sint. Jeg sa at hun ikke måtte være sint, og da blikket hun seg, gikk ut og ga Ivan en klem og sa at vi nok skulle fikse sykkelen igjen. Sykkelen ble kjørt med trillebår ned til Katfosfabrikken hvor Olaves Lie sveiset sammen delene, og Petter Thon reparerte eiker og hjul. Til historien hører med at Ivan fikk låne sykkelen igjen. Da krigen var over kom Ivan og en kamerat med en femtilapp og ville betale for sykkelen. Min mor ville ikke ta imot. Ivan gråt, og min mor gav ham en klem.

Fanger fra mange folkeslag og nasjoner

Av fangene på Folkvang var det mange unge gutter. Flere kunne ikke vært mer enn 13-14 år da de ble tatt til fange og ført bort. Det kunne nok også hende at det innimellom var en og annen soldat. Tyskerne hadde bruk for arbeidskraft til sine prosjekter i Norge. På folkemunne ble fangene bare kalt for "russere". I virkeligheten var det fanger fra mange folkeslag og nasjoner, flesteparten var Ukrainere, men det var også Hviterussere, og Russere. Noen hadde også mongolske trekk og stammet fra folkeslag i Sibir. Felles for de alle var at de tilhørte "Stalins rike". Det vi den gangen ikke visste, var at vi sannsynligvis fornærmet mange ved å kalle dem

for russere. Forholdet var nemlig ikke det beste mellom Ukrainere og Russere. Bakgrunnen for dette forstod jeg ikke før etter 53 år.

Avskjedsforestilling på Furumo.

Da krigen var slutt, ville fangene holde en avskjedsforestilling på Furumo. Det var en slags kabaret som de hadde øvet inn. Noen på Geithus mente at de burde ta inngangspenger, men det satte de seg helt imot. Forestillingen skulle være gratis og være en hyllest til befolkningen på Geithus for den godhet og omsorg de hadde fått.

Seier'n er vår !

Da freden endelig hadde kommet til Norge, var det nesten ingen ende på den gleden vi følte. Hornmusikken var ennå ikke kommet i gang igjen, med dette ble kompensert ved at Rolf Bråthen fra Tomta gikk i spissen med skarp tromme i et langt tog. Mesteparten av befolkningen i Geithus, sammen med alle krigsfangene, feiret at nå var det endelig fred. Toget gikk fra Folkvang over Nybrua, rundt om Majorud over til Olaroa om Tomta og tilbake til Folkvang. Hele tida sang vi "Seier'n er vår, seier'n er vår, vi har vunnet, seier'n er vår!"

Avreise for fangene

Den 21. juni 1945 var dato for fra Geithus og Vikersund. Hundrevis av Geithusinger, og barn med norske flagg, var møtt frem på stasjonen for å ta farvel. Fangene var blitt populære på Geithus, og mange tårer ble felt denne dagen. Det ble lovet at man skulle skrive til hverandre og adresser ble utvekslet i det toget satte seg i bevegelse.

Hvor ble det av fangene?

Dette var det siste som svært mange folk på Geithus skulle se og høre fra sine venner fra øst, på mange, mange år. Flere forsøkte å skrive, men ingen fikk noensinne svar. Ryktene svirret. Var de blitt henrettet av Stalin ved hjemkomsten, eller var de blitt sendt til straffeleiere i Sibir som "takk" for at de overga seg og ikke kjempet til siste mann? I tidens løp senket det seg et mystikkens slør over skjebnen til de "russiske krigsfangene". Det eneste som var

igjen var minnene, og enkelte småting som f.eks. graverte sigarettetuier, utskårne trefugler, treleker, osv. som fangene med enkle midler og med utrolig handlag hadde laget og gitt som presanger til folk på Modum.

Mange forsøk på kontakt

År om annet forsøkte jeg å få kontakt, men uten å lykkes. Noe sa meg at Ivan var i live! I 1997 hadde Bjørg Allard en notis i Bygdeposten hvor hun etterlyste skjebnen til de "russiske" krigsfangene.

Helge Andersen på besøk hjemme hos Ivan Sapa Stepanovitch i oktober 1999. Ivan kunne vise fram barberbøvelen han hadde fått av Helges far.

Et mirakel !

Seint på høsten tok jeg sjansen på å sende enda ett brev østover. Adressen hadde jeg etter over 50 år fortsatt i hodet etter å ha pugget den i 1945.

Den 20. januar 1998 lå det et brev som var poststempelt Ukraina i min postkasse. Dette brevet skulle sette varige spor i mitt liv.

Et mirakel hadde nemlig skjedd!

Ivans videre skjebne

Det var brev fra min ungdoms kamerat Ivan Sapa! Endelig fikk jeg oppklart mysteriet om hva som skjedde med fangene på Geithus. Etter mange harde forhør for å sjekke om de var vervet som spioner, ble de fratatt nesten alt de hadde fått med seg.

Krigen i øst var fortsatt ikke over og japanerne holdt hardnakket stand i øst. Noen av fangene ble sendt direkte til den japanske fronten helt øst i Sibir. Der ble de til krigen var slutt. Noen gikk deretter vakt

over japanske krigsfanger inntil det igjen var blitt normale forhold.

Mange av de som var fanger på Folkvang var blitt fratatt sin skolegang. Særlig for de som var av ikke-russisk herkomst var det problematisk. Det kunne virke som om disse bevisst skulle nektes videre skolegang. Ivan arbeidet i mange år langt øst i Sovjet, i området rundt Shakalin og Kamsjatka, hvor han var med på å bygge opp landet. Han jobbet bl. annet som havnearbeider og bygningsarbeider.

Tilbake til Ukraina

Etter noen år flyttet han og begynte som jordbruksarbeider på store kolkos. Han stiftet familie, og sammen med sin kone Hanna fikk de to barn. Ivan hadde det bra, han hadde lagt seg opp en god del penger, og trodde at hans alderdom var sikret. Så kom imidlertid "Glasnost og Perestrojka" som i praksis nok har virket på en litt annen måte for vanlige arbeidsfolk der borte, enn det vi her hjemme har forestilt oss.

Kapitalen spolert

Pengeverdien sank, og det Ivan gjennom et langt og strevsomt liv hadde spart seg opp var plutselig ingenting verd. Som pensjonist mottar han nå en pensjon fra staten som det er umulig å leve på. Det er dessuten sjelden mellom hver gang det i det hele tatt kommer penger! Heldigvis har han et jordstykke på ca 4 mål hvor han dyrker poteter, neper, og diverse grønnsaker. Han har også noen høner og en gris. Takket være dette overlever han og hans kone.

Et beveget møte med Ivan !

I 1998 var jeg så heldig å få være med en hjelpesending til nødstedte i Kiev i Ukraina. Vi reiste videre til Poltava region til et sted som heter Jerkivtsi. Der bodde min venn fra krigens dager. Det ble et beveget møte! Etter 53 år møttes endelig våre veier. Mange privatpersoner og forretninger i Geithus, Vikersund, og Åmot hadde bidratt med penger, klær og skotøy som jeg samlet inn og tok med. Hanna og Ivan var lutfattige og de fikk god bruk for alle gavene jeg hadde med. De var gudfryktige mennesker og ba meg takke det norske folk for alt hva de har gjort! I stua hvor de bodde hang det ei lypære ned fra taket.

Barberhøvelen og sykkel

Det var forunderlig å se den gamle barberhøvelen som Ivan fikk med seg av min far da han reiste i 1945. Den hadde han fått beholde, og den var fortsatt i bruk! Ivan var blitt døvt på sine gamle dager noe som gjorde det noe vanskelig med kommunikasjon, men vi var heldige og hadde med en tolk som også kunne døvespråket. Ivan kunne fortsatt noen norske ord, og han hadde ikke glemt episoden med sykkel. Enda en gang skulle jeg oppleve å høre ham si "den sikel kaput". Vi lo og gråt om hverandre mens Ivan rekapitulerte hendelsen.

Hungersnøden tok liv

Ivan fortalte da også om sin barndom og oppvekst. Da Ivan var fire år gammel, i 1931, sultet hans mor og flere av hans søsken i hjel. Det fantes ikke mat, og de levde på grass og det de ellers fant i lang tid. For å understreke dette, grep Ivan fatt i noen gressstrå på bakken og viste meg med fingerspråk at han hadde spist gress. Kun en bror og hans far overlevde. Mesteparten av befolkningen i den landsbyen hvor han kom fra omkom. Jeg spurte om det hadde vært uår. Han ristet bedrøvet på hodet. Tolken fortalte meg da noe jeg aldri før hadde visst. Det viste seg at tidlig på trettitallet var det uår og lite mat i Russland.

Stalin konfiskerte alt korn

Men i Ukraina, som var Europas kornkammer, var det noe bedre stilt. Det som da skjedde var at Stalin - rått og brutalt - konfiskerte alt korn som fantes i Ukraina. Det ble lastet på jernbanevogner og sendt til Russland. I løpet av mitt besøk til Ukraina rakk vi å besøke det store krigsmuseet i Kiev. Den urett og meningsløse tragedie som Stalin hadde påført det ukrainske folket var først nå brakt frem i lyset, og i sin fulle gru dokumentert.

Henimot 7 millioner ukrainere, kvinner, barn, gamle som unge sultet i hjel. Dette, som må ha vært noe av det tjuende århundres største og værste forbrytelse mot menneskeheten, var - og er fortsatt for de fleste i Vesten - en godt bevart hemmelighet. Etter dette forstod jeg plutselig hvorfor ukrainerne ikke hadde det hjerteligste forholdet til russerne. Jeg finner grunn til å nevne at det fortsatt lever flere

tidligere fanger i Ukraina, Russland og Hviterussland fra tiden på Folkvang. De er alle pensjonister, og strever med å få endene til å møtes. Noen av disse tidligere fangene brevveksler jeg med.

Til slutt vil jeg takke min gode venn Ola Tobiassen fra Bingen. Uten hans hjelp hadde jeg aldri igjen fått møte min kjære kamerat Ivan Stepanovitch Sapa.

Helge Andersen

Ivan og Hanna i sitt hjem etter at de har fått brev og bilder fra Norge - 53 år gamle minner blir igjen levende.

Odd I. Larsen og Nikolaj Husvinsky

Odd I. Larsen fra Hønefoss var bosatt på Geithus under krigen. Han husker godt tiden da de ukrainske krigsfangene bodde på Folkvang. Selv hadde han og familien god kontakt med fangen Nikolaj Husvinsky. Siden krigsfangene ble sendt hjem i juni 1945, har ikke Larsen hatt kontakt med Nikolaj. Nå har han fått rede på at den tidligere fangen nylig døde i år 2000, 75 år gammel.

- Vi var alle usikre på hvordan det gikk med de ukrainske krigsfangene. Da de vendte hjem fra Norge, ble alt de eide konfiskert på den russiske grensen. De ble fratatt alle adresser og alt som forbandt dem med Norge. Vi hørte derfor aldri mer fra dem. Nå har Larsen fått opplysninger som forteller at

Nikolaj ble sendt for å kjempe på den japanske fronten etter hjemkomsten. Han ble tatt til fange, og satt i japansk fangenskap til 1949. Larsen har i ettertid fått vite at Nikolaj ble utdannet lærer etter krigen. Han ble gift med en lege.

Odd Larsen vokste opp hos sin bestefar, sammen med en kusine. Under krigen gikk han på realskolen. Han husker at lokalbefolkningen på Geithus var interesserte i de ukrainske fangene. Etter hvert ble det etablert kontakt. Fangene hadde lært seg noen tyske ord, og samtalene gikk på en blanding av norsk og tysk. Da gjensidig tillit var etablert åpnet folk hjemmene sine for fangene. De kom ofte for å få et måltid mat.

- Folk på Geithus hadde lite fra før, men tok imot fangene med stor gjestfrihet. De delte av det lille de hadde, forteller Larsen.

- Jeg vet ikke helt hva fangene fikk å spise i tyskerne fangenskap, men de satte stor pris på et måltid mat. Høflige og beskjedne var de også, minnes Larsen.

En hendelse brant seg ekstra fast i minnet til unggutten fra Geithus. Det var den gang han fikk en gløtt inn i lokalet på Folkvang. Som gutter flest var han og kameratene nysgjerrige på fangene.

- En eldre russer satt ved et bord og spiste dagens rasjon av spekesild. Vi gjorde store øyne da fangen puttet i seg hele spekesilden med både hode og innmat. Han var tydelig sulten! Selv om ikke vi heller hadde flust av mat, må jeg si at det gjorde inntrykk på oss.

Larsen husker også godt synet av hele den store salen full av køyesenger. Alle sengene var utstyrt med grå ulltepper.

De ukrainske fangene ble av tyskerne satt til tømmerhogst i skogsområdet mellom Geithus og Vikersund.

- Samme hvor kaldt det var husker jeg at de jobbet uten å ha noe på hendene. Kanskje var de vant til det, men vi syntes det var drøyt å jobbe i skogen uten noe på hendene i 30 kuldegrader.

Som folk flest var de glade og stolte av landet sitt. De skrøt av den flotte naturen og ertet oss nordmenn fordi vi mente Norge var verdens flotteste land.

- Det er minst like fint i Ukraina, mente fangene.

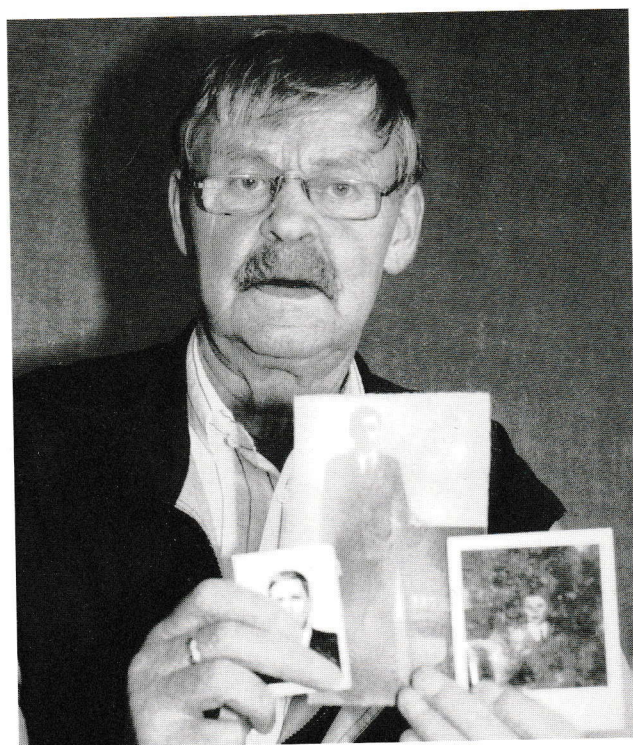
De ukrainske fangene var opplyste og flinke folk.

- Jeg husker flere av dem som dyktige sjakkspillere, forteller Larsen.

Mange var også dyktige håndverkere. Larsen vet at mange mottok gaver fra fangene som takk for gjestfriheten. De flotte russiske fuglene, skjært ut av et trestykke, er i dag et klenodium for dem som har en slik i eie.

- Da fangene fikk sin frihet, ville de gjerne vise sin takknemlighet. Jeg husker mange fikk overlevert en flaske brennevin etter krigen, som takk for hjelpen.

Tekst og foto: Unni T. Lie

Foto: Odd I. Larsen fikk nylig beskjed om at hans venn under krigen, den ukrainske krigsfangen Nikolaj, døde for ikke lenge siden, 75 år gammel.

Bjørge Allard forteller

Bjørge Allard fra Vikersund var bare 9 år da krigen kom. Hun husker likevel noe fra krigens dager og minnene om de ukrainske fangene har brent seg fast i hennes minne.

- Jeg husker at fangene kom til Folkvang om høsten. De ble satt i arbeid med å hogge tømmer. Da vinteren etter hvert kom, ble vi ungene sendt ut med matpakker til fangene.

Bjørg og Knut Allard minnes opplevelsene i krigens slutfase.

Mor og bestemor smurte matpakker og vi ble sendt av sted da fangene ikke var der.

Jeg husker at vi gravde ned matpakkene i snøen, eller la litt granbar over, slik at vaktene ikke skulle se at vi ga fangene mat. På en eller annen måte, viste de likevel at vi hadde vært der. Nistematen ble i alle fall borte.

Bjørg tror fangene hadde det forholdsvis fritt. Tyskerne var ikke så strenge voktere. Mange av dem var russiske "overløpere". De så nok mellom fingrene på at lokalbefolkningen kom med mat til fangene. Om kvelden var det fritt fram for fangene å bevege seg, og da kom mange av dem hjem til geithusingene for å få seg et måltid.

I Bråtabakken bodde mange av tyskerne. Noen bodde på Betel. Det var ofte 7-10 mann som bodde sammen og stelte for seg selv. Bjørg husker en episode hvor en tysk soldat døde av matforgiftning.
- De hadde kokt mat i sinkkjele, forklarer Bjørg.

Russerhogsten i skogen mellom Geithus og Vikersund var et kapittel for seg. Det vanlige var å grave unna snøen før man begynte å felle et tre. Men de ukrainske fangene brydde seg ikke om å grave unna snøen for å få bedre utnyttelse av treet. De kuttet treet gjerne en meter over bakken. Da våren kom sto de lange stubbene igjen som et minne etter russerhogsten.

Knut Allard, Bjørgs mann, var 12 år da krigen brøt

ut. Han bodde på Vestre Spone. Der var det også noen fanger som hadde tilhold. Forsamlingshuset Gimle var deres bopel under de siste krigsmånedene.

- Den gang hadde Modum S-lag en avdeling på Formo på Vestre Spone, forteller Knut.

Hans far var avdelingssjef både på Formo og på Geithus, og delte arbeidsdagen mellom de to butikkene. Brødet ble bakt i Geithus.

- Jeg husker at far gikk mellom de to butikkene. Når han kom fra Geithus hadde han med seg brød til fangene. Jeg kan ikke huske hvem som sto bak dette, men brød til fangene ble besørget.

Vi ungene hadde et spesielt godt forhold til fangene. Jeg kan ennå huske at vi ble tatt med inn på Gimle og fikk servert brød med honning. Fangene hadde også et svart brød som ble kalt "stump".

Inne i forsamlingshuset var det bygd opp køyesenger til fangene, kan Knut minnes. Han husker også at det bodde to damer i scenerommet.

På Vestre Spone hadde folk det smått, men etter forholdene ganske bra under krigen. De fleste var bønder og produserte sine egne matvarer. Det var vanlig å ha en gris i bakgården. Derfor vanket det ofte flesk og poteter, noe de ukrainske fangene også satte pris på.

- Jeg kan huske vi ofte hadde både to og tre ukrainske fanger til bords, minnes Knut. Han husker dem som høflige og alle tiders unge menn. Maxim var navnet på en av dem som han husker godt.

Fangene var flinke med hendene og lagde mye fint. De russiske fuglene utskjært i tre var en spesialitet. Mange fikk slike ting i gave fra fangene som takk for godt stell.

Noe ble også solgt, slik at de fikk seg noen lomme-penger. Utenfor S-laget på Formo var det ofte liv og røre. Knut og familien bodde like ved. Han husker at fangene elsket å bruke det lille de hadde av penger til brus på flasker og bruspulver som de rørte ut i vann.

Fangene som var i Modum hadde det fritt og godt. Av og til tok de turen til Geithus og Vikersund for å oppsøke de fangene som oppholdt seg der. Både på Folkvang i Geithus og på Fram i Vikersund var det russiske fanger.

- Den gang var det bare en hengebru over til Geithus. Kaggefossbrua var jo ikke bygget ennå, forteller Knut.

- Vi ungene hadde en hobby som vi delte med de ukrainske fangene. Det var å ake ned bakkene fra Jelstad til Grava. Vi brukte både rattkjelke og spark, og det gikk så det suste nedover bakkene.

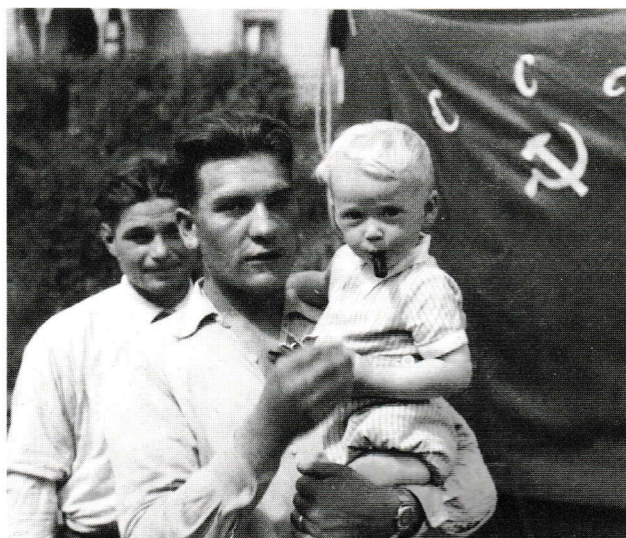
"Meg gå spark" var et stående uttrykk blant fangene. Det gikk så treskoene flagret. For det var nemlig ikke lett å stå på sparkmeiene med tresko, humrer Knut.

Den 8. mai kom freden og det var en gledens dag for alle. På 17. mai reiste noen av fangene til Oslo for å oppleve feiringen av den første norske nasjonaldagen etter krigen.

Så kom dagen for avreise tilbake til Ukraina. Mange som var blitt kjærestepar fikk en tøff avskjed.

- Det var gråt og tenners gnissel da de reiste.

Tekst og foto: Unni T. Lie

*Annar Bottegård på armen til den ukrainske fangen Sava.
Foto: David Løver*

Karin Moen (f.Larsen) forteller

Karin Moen (f. Larsen) fra Geithus har mange minner fra krigens dager. Hennes onkel var tatt til fange av tyskerne og ble holdt i fangenskap på Grini. For å være til hjelp og støtte for familien, ble hun sendt til sin tante som bodde en times gange fra Glitre i Finnemarka, mot Sjøstad i Lier.

- Jeg ble boende hos tante den siste krigsvinteren, helt fram til påsketider, forteller Karin. Da returnerte hun til hjemmet på Geithus, og for første gang ble unge Karin kjent med de ukrainske krigsfangene som var kommet til bygda.

- Fangene var kommet til Geithus mens jeg bodde hos tante i Finnemarka. Det var ikke så mange månedene de var her. De ankom på vinteren og reiste hjem til Ukraina med ved Sankthans tider i 1945.

I løpet av den korte tiden ble det likevel knyttet mange vennskapsbånd med lokalbefolkningen på Geithus.

Karins familie ble etter hvert godt kjent med 18 år gamle Mischaila Rigcka. "Mischa" som han ble kalt, ble fast gjest hjemme hos familien Larsen og fikk ofte et måltid hos dem. Den unge mannen var blitt tatt til fange i sitt hjem i Ukraina sammen med flere andre familiemedlemmer. (Unge menn, helt ned til 12-13 års alder ble tatt til fange av tyskerne). Karin mener å huske at han hadde sitt daglige virke i en tobakksfabrikk før han ble tatt til fange.

Før fangene kom til Geithus, hadde de hatt et lengre opphold på Årdalstangen. De ble derfra sendt med båt til Oslo. Mischa fortalte en spesiell historie fra sin ankomst fra Årdalstangen til Norges hovedstad.

- Da han ankom havna i Oslo, sammen med de andre fangene som var fraktet fra Årdalstangen, gikk de i flokk og følge opp til Akershus.

Da Mischa gikk opp bakken til Akershus, hørte han noen rope gjennom et vindu i de tykke murene. Det var hans onkel. Han hadde gjenkjent nevøen blant alle fangene som marsjerte opp fra havna.

Det var hovedsakelig menn som var blant de ukrainske fangene, men Karin kan huske to jenter. -

Tanja og Lida tror jeg de het. Jeg vet ikke hva de jobbet med, men jeg husker at de sto ute og vasket seg en gang jeg kom forbi. Til daglig jobbet Karin som veverske på Ullvarefabrikken i Vikersund.

Som så mange andre, ble også Karin sendt til de ukrainske fangene med matpakker.

- Mødrene våre smurte nistepakker, som vi unge fikk i oppdrag å gå til fangene med.

Karin husker godt en hendelse som kunne ha fått en tragisk utgang for et par av de ukrainske fangene.

Det var de to kokkene på Folkvang, som av tyskerne ble beskyldt for å stjele av lageret.

- Den ene het Paul Soka. Han var tatt som sivil fange. Den andre gikk på skole i Kiev da han ble arrestert. Han skulle bli ingeniør. De to kokkene klarte å rømme fra Folkvang. Via hjemmestyrkene ble de hentet i Vikersund. - Det var et voldsomt hemmelighet-skremmeri og absolutt ikke ufarlig, forteller Karin. De to unge mennene som rømte, havnet i de militære styrkene til hjemmefronten.

- Etter krigen traff jeg Paul igjen hos fotografen i Hønefoss. Den gang var det stas å reise til fotografen. For moro skyld ble jeg avfotografert sammen med Paul og noen av de andre ukrainske fangene. Befolkningen på Geithus ble godt kjent med fangene. Kommunikasjonen foregikk ved hjelp av fingspråk og litt tysk. Om kveldene var de unge ute sammen og det var uenkelig spennende med de fremmede fra Ukraina.

Etter hvert utviklet det seg også noen kjærlighetsforhold mellom de unge guttene fra Ukraina og de norske jentene fra Geithus. - Men det ble et sorgens kapittel da krigen gikk mot en slutt. Det var hardt for mange da fangene reiste tilbake til hjemlandet, forteller Karin. Da freden ble kunngjort, var det stor stemning både blant nordmennene og i den ukrainske leiren.

- På selveste fredsdagen var mange samlet på tråkka utenfor Folkvang. De ukrainske fangene sang sine flotte viser og jeg husker spesielt en eldre kar som hadde flott stemme.

Da dagen for avreise opprant var hele lokalbefolk-

ningen på Geithus samlet på stasjonen. Toget var pyntet, bilder ble tatt, og adresser og gaver ble utvekslet. Ingen visste på det tidspunktet at fangene skulle bli fratatt alt de hadde med fra Norge når de krysset den ukrainske grensen. Dette var også grunnen til at ingen klarte å holde kontakten etter krigen. Fra Geithus gikk turen med toget til Etterstad ved Oslo for fangene. Der ble de samlet før avreise til Ukraina. Flere fra Geithus reiste inn til Oslo for å besøke fangene der.

- Jeg husker at vår nabo, Solveig Eriksen, reiste til Oslo. Da hun kom tilbake hadde hun med seg en gave fra "vår" Mischa. Han hadde sendt med et sølvkors til min mor, i takknemlighet for det hun hadde gjort for ham under fangenskapet på Geithus. Sølvkorset oppbevarte mor i lommeboken sin i alle år, avrunder Karin.

Tekst : Unni T. Lie

Karin Moen fotografert sammen med en av fangene det siste krigsåret.

Russerne på Gimle

Ivar L. Skinstad

Det var en slik grå trist vinterdag ut på etterjuls-vinteren i 1945. Jeg var på vei hjemover fra skolen. Da jeg passerte Jelstadtorget, fikk jeg se at det befant seg en mengde mennesker på plassen foran lokalet Gimle. Husker at jeg undret meg på hva dette kunne bety. Det var ikke vanlig med slike ansamlinger på Gimle på den tiden av dagen. Etter hvert som jeg nærmet meg Gimle, gikk jeg raskere og raskere. Jeg var rett og slett redd. Da jeg passerte inngangsporten, var det bare så vidt jeg torde kaste et blick til siden. Der sto de i en stor ring og stirret på meg, mørke skjeggete og fillete. Et syn som aldri glemmes.

Hjemme visste de heller ikke noe om hva som foregikk på Gimle. Men det skulle vi få vite ganske snart, side vi fikk besøk av naboen, Randi Jelstad, som kunne fortelle at det var russere som hadde kommet til Gimle." Og ikke bare det", sa Randi, "Magnus og jeg har fått en tysker i huset, han skal visstnok bo hos oss". Siden verken Randi eller Magnus forsto tysk, endte det med at jeg måtte påta meg oppdraget som tolk. Noe jeg hadde liten forutsetning til å mestre siden mine tyskkunnskaper var meget beskjedne på den tiden. Hadde bare gått noen måneder på et forkurs til realskolen. Og så

visste jeg at Randi pleide å stille mange spørsmål når noe stod på. For sikkerhets skyld puttet jeg en liten ordbok i lomma på eplenikkersen. Jeg husker at jeg var glad da oppdraget var utført.

Flere av vintrene under krigen hadde vært strenge, med mye snø og kulde. Og siden det var om lag 500.000 tyskere og krigsfanger her i Norge på slutten av krigen, var det et stort behov for brensel. Wehrmacht rekvirerte derfor uthogster av ved på mange steder i landet, og som de satte sine krigsfanger til å utføre.

Her på Vestre Spone ble det hogget ved på flere steder. Om morgenen kunne vi se russere gå i puljer på vei til skogsområdene bevoktet av to tyske soldater. Klærne de hadde på seg, egnet seg lite til det arbeidet de utførte.

Til å felle ned trærne brukte de sag eller svans. Deretter ble det kvistet med store økser som nærmest lignet på en slags bile. Trærne ble kappet i passelige lengder. Siden alle disse uthogstene lå i nærheten av bilvei, ble veden båret fram til denne og lagt i lunner, for senere å bli transportert videre med lastebil. Alt arbeidet ble utført med rå muskelkraft, og dette var synlig når de om ettermiddagen gikk tilbake til Gimle. På bevegelsene kunne vi se at de var trøtte, slitne og våte etter strabaser i den dype snøen. Middagen som deretter ble servert, besto nok ofte av sild og potter. Matmangelen bare tiltok etter som krigen varte.

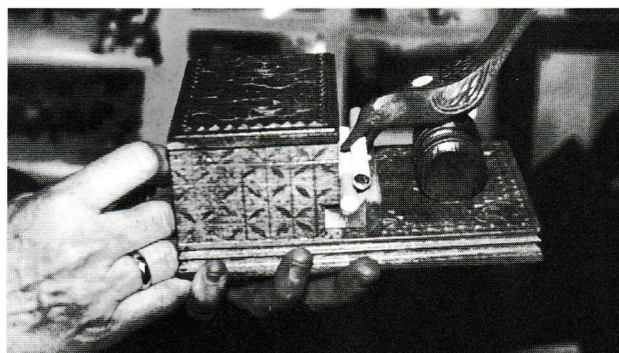
Også den vinteren kom det store snømengder som gjorde det vanskelig å ta seg fram i skogen. I stedet for å måke seg ned til roten på det treet de skulle felle, saget russerne av stammen jevnt med snøhøyden. Dette ble godt synlig ut på våren når snøen hadde smeltet. Tilbake stod det en hel skog av høye stubber som var over meteren høye. Disse kalte vi russerstubb. Og disse satte sitt preg på landskapet i mange år senere.

Det må ha hersket en del frihet i leiren, for det tok ikke lang tid før russerne begynte å gå på besøk bortover bygda. Jeg tror de fleste hjem fikk kontakt med en eller flere russere. Det var Alexander, Boris, Ivan, Peter, Oleg, Vasiljev, Vladimir eller hva de nå enn het, som på denne måten oppnådde et sosialt samvær og et måltid mat. Det med mat var et daglig problem. Den gangen var det ikke bare å gå i butikken og velge seg ut varer. For det første var alt rasjonert, og det hjalp lite om kunden stod der med en bunke rasjoneringskort i hånden når hyllene nesten var tomme for varer. Det er all grunn til å hedre datidens husmødre som sto på fra morgen til kveld. Det er helt utrolig hva de blant annet fikk ut av potetene. Men russerne fikk alltid et måltid mat, som de selvfølgelig satte stor pris på.

Så satt vi der om vinterkveldene bak nedtrukne svarte blendingsgardiner. Og utenfor lå bygda i mørke. Ikke så mye som en utelampe var tent – det var forbudt. Noen radio som kunne gi oss litt underholdning, hadde vi heller ikke siden den ble levert inn allerede høsten 1941. Så fikk vi litt mer tid til å ta oss av russerne. Men det var ikke så enkelt på grunn av språket. Når vi etter beste evne ved hjelp av enkle ord og bevegelser forsøkte å fortelle noe, sa de gjerne: JA NJE PONEMAJO - jeg forstår ikke. Noen kunne noen tyske ord, og det hjalp litt. Jeg minnes engang jeg tegnet Stalin og tenkte at det skulle være prima. Da stirret russeren meget alvorlig og sa: - *Stalin nix got.*

Det hendte at vi også var på Gimle for å besøke russerne. Lokalet var ikke til å kjenne igjen. Det var kjøyesenger over alt. Noen av russerne gikk rundt og snakket med hverandre, mens andre satt på sengekanten og laget spaserstokker av løvtre. Disse ble meget fine etter at de ved hjelp av en liten kniv

lagde et slags mønster. De lagde også andre ting, blant annet blikkesker med tegninger og inskripsjon. Og andre ting som de deretter gav bort ved sine besøk i bygda.

Sigarettskrin lagd av krigsfange. Foto: O. S. Enger.

Selv om det var krig og alt det den medførte, hadde det heldigvis vært ganske stille og rolig i den vesle grenda vår. Men plutselig hadde krigen kommet nærmere. Vi hadde fått en fangeleir som besto av uskyldige mennesker som hadde blitt offer for en krigsmakt. Et forsamlingslokale til helt andre formål var fylt opp av individer i nærmest alle aldre fra en verden vi bare kjente fra geografitimen på skolen. Mange av dem satt eller lå nesten urørlig i sine kjøyesenger. De bare stirret tomt ut i rommet. Tankene gikk vel mange ganger til deres kjære der hjemme og hvilken skjebne som møtte dem når krigen en gang tok slutt.

Jeg husker ennå den atmosfære det var å være der sammen med dem mellom kjøyesengene, våte klær som hang til tork, hvor det luktet svette og kvae. Plutselig en dag en stund før frigjøringen hadde russerne reist fra Gimle. Kanskje skulle de hogge ved et annet sted?

Da freden kom i mai 1945, var vi så glade og fornøyde at vi nesten glemte russerne og alt som var. Det var først litt senere vi igjen begynte å tenke på hva som hadde skjedd med "våre russere". Det var sikkert mange som hadde håpet på en liten hilsen i form av et brev eller et postkort i postkassen. Men det skjedde ikke så vidt jeg vet.

Det blir derfor bare gjetninger om hvorledes det gikk med Alexander, Boris, Ivan, Peter, Oleg, Vasiljev, Vladimir og alle de andre da de kom tilbake til Stalins rike.

MODUM KRAFTPRODUKSJON KF

Familien Dagny og Georg Nieman m/ sønnen Rolf tar avskjed med sin fangevenn Vladimir –mlhatt. Bildet tilhører Karin Moen. Fotograf: David Løver.

Anna og Lars larsen tar avskjed med Misba. Bildet tilhører Karin Moen. Fotograf: David Løver.

ASFALTFRES AS

INNEHAVER: LEIF KREKEN

**ASFALT OG BETONGFRESING
TRANSPORT**

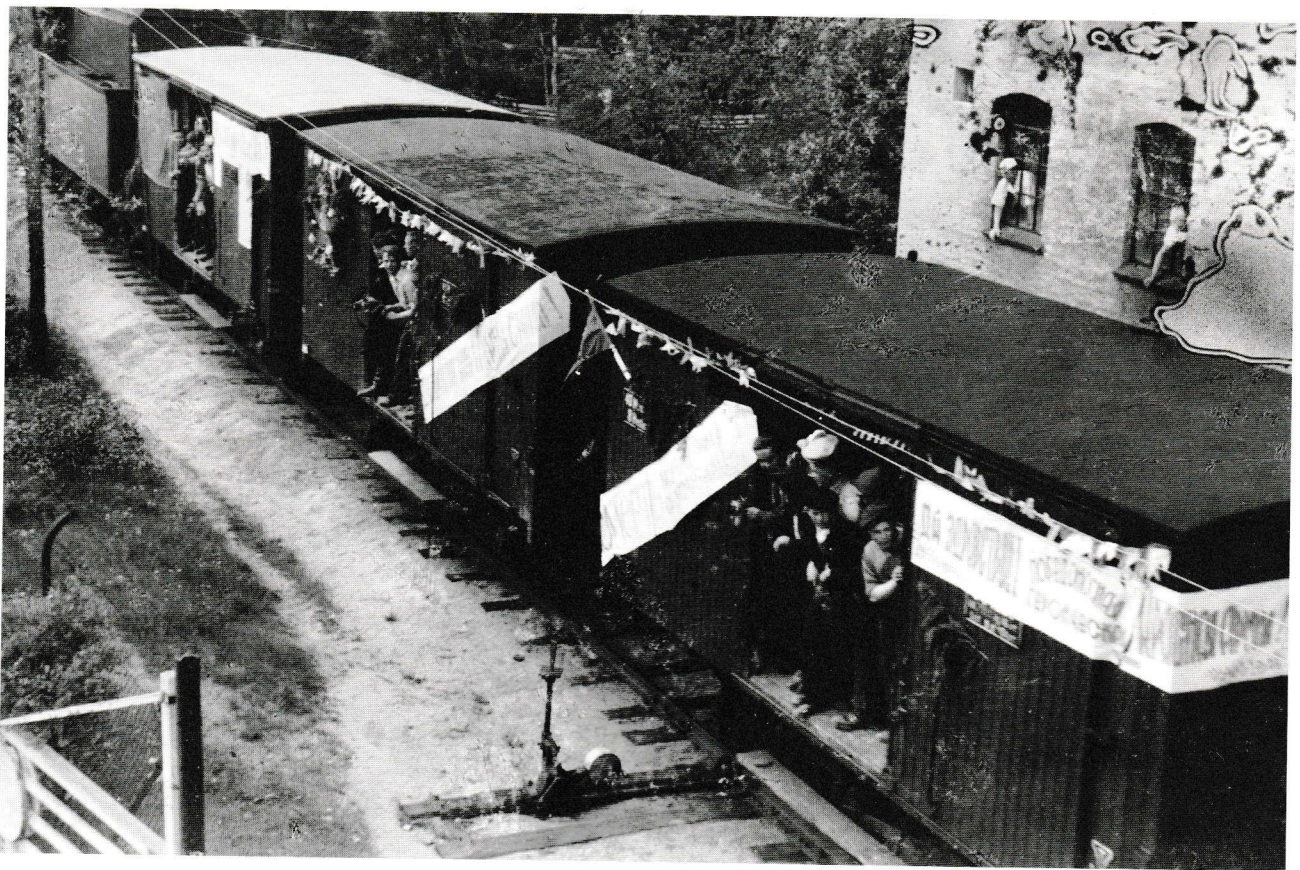
BOKS 36 3370 VIKERSUND

TELEFON 32 77 99 75 • MOBIL 900 14 546

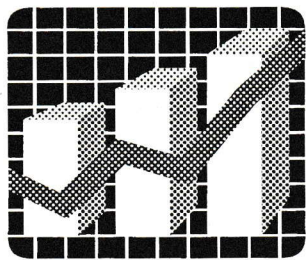

Fra Sysle under krigen 1940 – 1945. Tysk utkikkstårn, kalt "Stalingrad" Fotograf: David Løver.

Avskjed fra Geithus stasjon. Fotograf: David Løver.

MODUM KABEL-TV AS

Steinbru, postboks 29, 3341 Åmot

Telefon 32 78 46 40 • Telefax 32 78 58 90

Olga Purko

*Big usporo cepasa Big Oubua i Burovpa z Yupa-
tim . 20.05.2001r. OVA g.-*

*Ha roby namisny big canu Oubua i Burovpa
i Big Oubua cepasa i Burovpa . 20.05.2001r.
Gala*

Svetlana Sapa

Brødr. Løver

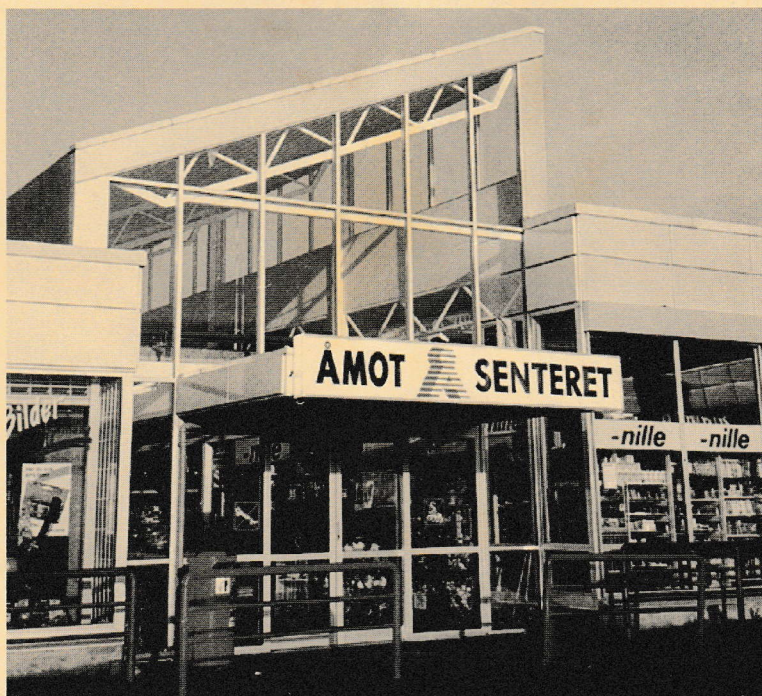

3370 VIKERSUND

TLF. 32 78 33 70 • FAX 32 78 33 79

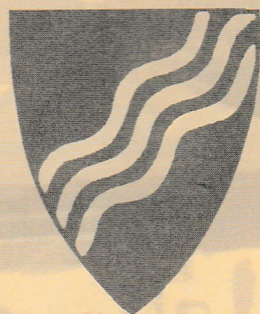
MØTESTEDET

i utvikling

ÅMOT SENTERET

HJERTELOG VELKOMMEN TIL OSS !

MODUM KOMMUNE

ønsker gjestene fra

Ukraina

velkommen

14-21. mai 2001

Modum Historielag

takker

Modum Sparebank og Utenriksdepartementet

for store økonomiske bidrag

til å gjennomføre Ukraina-besøket.

Modum SpareBank 1